

Het zondoorstoofde luchtgebakken wonen *en andere verworvenheden van het modernisme*

Het debat over bouwen op binnenstedelijke locaties kent zeer uiteenlopende visies en is levendiger dan ooit. Aanleiding voor BOUW om op 17 november een congres te organiseren, waarin architecten, stedenbouwers en projectontwikkelaars hun visie geven op de huidige en toekomstige ontwikkeling van de stad. Als preambule een doorwrocht pleidooi van Peter Drijver van Scala architecten, voor de ondanks een langdurig isolement nog springlevende traditionele architectuur.

Peter Drijver

Het zal rond het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn geweest dat de Bakema-brigade de traditionalisten te lijf ging met de schimpscheut 'historiserend'. Door Granpré Molière en Berghoef hiervan te betichten werd hen 'eigentijdsheid', aansluiting bij de 'Zeitgeist' ontzegd. Met deze geniale vondst van ideologisch despotisme konden de modernisten de traditioneel werkende architecten isoleren van de actuele bouwopgave waarna verstikking onafwendbaar was. Het grote publiek hoefde men niet om instemming te vragen omdat in het corporatisme van de wederopbouw alleen de oligarchie van woningbouwverenigingen, ambtenaren en wethouders overtuigd hoefde te worden.

Historie en traditie

Tot op de dag van vandaag wordt de term historiserend gebruikt door architecten die de erfenis van de modernisten zeggen voort te zetten. Geschiedenis gaat per definitie over iets dat voorbij is en een weldenkend architect ziet geen nut in het gebruik hiervan, omdat datgene dat voorbij is geen zeggingskracht meer kan hebben. Het ligt anders wanneer de architect iets gebruikt dat onderdeel is van een levende traditie. Sinterklaas is een levende traditie, waarvan de historische legitimiteit van geen enkele betekenis meer is en die veel verder gaat dan het functionele uitruilen van geschenken. Evenzeer is een huis met een zadeldak, een schoorsteen en een voordeur een levende traditie omdat behalve functionele beschutting er een schatkist vol betekenissen mee verbonden is die ons allen direct aanspreekt. Onlangs omschreef Christopher Alexander traditionele architectuur als 'the presence of living

Winkels en woonhuizen Annastraat Den Haag.
Foto Scala Architecten

De Parade, winkelstraat met bovenwoningen te
Nootdorp, SoetersvanEldonkPonec.
Foto Daria Scagliola

structure'. Hij wees daarbij op de universele culturele betekenis en vormenrijkdom. Betekenisvolle conventies die stedelijke, architectonische en bouwkundige implicaties insluiten zijn in vijftig jaar architectuuronderwijs in Delft uit de discipline verbannen. Het Nederlands Architectuurinstituut en het Stimuleringsfonds voor Architectuur stimuleren geenszins de pluriformiteit van de architectuur. Beide instituten zetten hun rijkssubsidies vooral in om een handvol Jaarboek modernisten aan te prijzen, wijzen bij voortduring op de vermeende noodzaak tot amechtige vernieuwing waarbij met name ongeletterde jonge architecten moeten zorgen voor de gewenste olifant in de porseleinkast. In het

Met ideologisch despotisme isoleerden de modernisten de traditioneel werkende architecten van de actuele bouwopgave

buitenland lijkt dit Nederlands modernisme populairder dan ooit: een pragmatische ontwerpopvatting die dweept met de vergankelijkheid en banaliteit van mode, media, vermaak en consumptie en zich geen rekenschap geeft van culturele consequenties of bouwkundige onderhoudsimplicaties. Haar schamele inhoudelijke verantwoording zoekt ze in retoriek en beelden ver buiten de eigen discipline.

'The presence of living structure' – traditionele architectuur – is echter springlevend: er is koopkrachtige marktvraag en er is maatschappelijke vraag naar de gebleken operationaliteit ervan bij uiteenlopende ontwerpopgaven, van woonhuisarchitectuur tot stedenbouwkundig ontwerp, waarbij traditionele steden en dorpen met hun identiteit en menging van functies sociaal leven faciliteren. Particulier opdrachtgeverschap, Brandevoort, Haverleij en de Resident zijn uiteenlopende voorbeelden hiervan. Ook de geslaagde voorbeelden van de moderne beweging maken deel uit van die traditie – traditie is immers niet meer dan een verzameling geslaagde vernieuwingen suggereerde een Italiaanse architect eens. Een contextuele inpas-

sing van Scala in de Haagse Annastraat voegt in een moderne typologie winkels met bovenwoningen toe en draagt zo bij aan de gegroeide kleine schaal die dit hofkwartier kenmerkt. Een groot-schalig project als De Parade in Nootdorp van SoetersvanEldonkPonec laat zien hoe een modern programma binnen traditionele noties als straat en plein kan worden ontwikkeld.

Traditionele architectuur en restauratie

Met het verdwijnen van kleurrijke hoogleraren als Berghoef en Wegener Sleeswijk aan de TU Delft heeft de moderne beweging korte metten gemaakt met het onderwijs in traditionele architectuur door het te isoleren binnen het vakgebied Restauratie. Onderwijs in traditionele architectuur viel ten prooi aan een culturele revolutie en de school bekeerde zich tot de beperkte bandbreedte van een groep Forum en Team X architecten. Architecten die slechts een werkzame ontwerpstrategie boden in de *dark ages* van productivisme, galerijflats en stedelijke sanering. Zo was medio zeventiger jaren het werkverband Restauratie met de traditionele architectuur teruggedrongen op een marginaal bolwerk.

In eenzame afzondering binnen de vakgroep geschiedenis en met het vaandel van professor Temminck-Groll op de transen was Restauratie het sterfhuis van de traditionele architectuur in Delft. De werkelijke betekenis hiervan kan niet voldoende worden onderkend: er heerste blijkbaar een euforische zelfoverschatting dat de traditionele architectuur als verleden tijd nog slechts onderhouden moest worden maar in de toekomst niet meer geproduceerd behoefde te worden. Bakema's strijd leek gewonnen.

Het zo geforceerde isolement heeft de inhoudelijke ontwikkelingen binnen de traditionele architectuur voor het eerst tot stilstand gebracht. We kennen traditionele architectuur van alle eeuwen, maar na Kropholler, Berghoef en Eschauzier lijkt de stroom opgedroogd. Vandaar dat 'hedendaagse' traditionele architectuur veelal terugvalt op oplossingen uit de vijftiger jaren.

Tegelijkertijd had dit isolement rampzalige gevolgen voor bijvoorbeeld de stadsvernieuwing. Juist vanuit de TU Delft trokken enthousiaste ambtenaren en ontwerpers de 19^e-eeuwse wijken in om

deze met de beperkte hun ten dienste staande modernistische begrippen en ontwerpmiddelen te vernieuwen en te verbeteren. Deze alchemisten probeerden met doosdaken, trespa boeien, strookbebouwing, gepleisterde buitengevelisolatie en kunststof kozijnen de neorenaissance van de arbeidersbuurten om te smelten tot eigentijdse corporatiecomplexen. De herkenbaarheid van de wijk verviel en daarmee de identiteit als buurt in de grotere stedelijke samenhang. Ver weg van maatschappelijke opgaven als renovatie en hergebruik legde het werkverband Restauratie op de TU Delft zich meer en meer toe op de archeologie, de ontleedkunst en de kunst van de balseming. Hierdoor werd expertise en sensibiliteit opgebouwd om architectonische

Het modernisme is een pragmatische ontwerpopvatting die dweept met vergankelijkheid en banaliteit

verfijning te kunnen onderscheiden. De vakgroep geschiedenis bood het werkverband dusdanige beschutting dat het kunsthistorische aspect het architectonische aspect verdrong. Het duidelijkst toont zich dit in het feit dat de hier opgeleide restauratiearchitecten bij nieuwbouwwopgaven even onwillig zijn en evenmin in staat blijken om overtuigende traditionele architectuur te ontwerpen: als elke andere architect vallen ze terug op modernistische oplossingen.

Van reconstructie tot kunsthistorisch vertoog

De verschuiving van het architectonische naar het kunsthistorische aspect van restauratie werd mede gestimuleerd door het discours rond het Handvest van Venetië uit 1964. Dit handvest maakte een eind aan een restauratiepraktijk waar het monument fantasievol werd 'terugontworpen' tot een al dan niet vermeende historische toestand omdat het per definitie een ingrijpen betekent in het 'historisch materiaal' en de gelaagdheid die de tijd aan het monument heeft gegeven. Eenheid van stijl, zo stelt het handvest, is *niet* het doel van restauratie. In Nederland hadden begaafde architecten als Canneman, Kok, Verheus, Kruger en Van Iperen met veel gevoel, talent en kennis aan dergelijke reconstructies gewerkt, stuk voor stuk overtuigende voorbeelden van architectuur zoals die in dit land tot bloei is gekomen. In de tachtiger jaren diende zich een nieuwe generatie restauratiearchitecten aan die zich ten doel stelde de historische gelaagdheid van het monument te tonen en leesbaar te maken. Praktische ingrepen of uitbreidingen ten behoeve van een herbestemming werden daarbij stevast als eigentijds contrast ingebracht om de leesbaarheid te dienen waarbij de zonderlinge artistieke van het werk van Carlo Scarpa menigmaal ten voorbeeld werd gesteld. Deze praktijk heeft bijna zonder uitzondering tot potsierlijke

resultaten geleid waarbij met name de architectonische integriteit van het monument in het geding is gekomen. Het monument is nog slechts waarneembaar als uitstalkast van bouwsporen, een nevenschikking van verminkingen en aanpassingen waarbij de restauratiearchitect optreedt als heemeester die zorgvuldig alle wonden openhoudt. Dat daarbij evenzeer historisch materiaal van het monument verloren is gegaan is evident. Dat schade is toegebracht aan schaal, kleur en harmonie zoals het handvest omschrijft is gemakshalve vergeten. Belangrijk is dat de architectonische ervaring van het monument ondergeschikt is gemaakt en het gebouw nog slechts dient ter illustratie van een kunsthistorisch vertoog. De uit het handvest gedestilleerde eis dat alle ingrepen aan het monument reversibel zouden moeten zijn – zonder schade toe te brengen aan historisch materiaal – heeft ervoor gezorgd dat allerlei toevoegingen even laagwaardig als futiel zijn.

Schoonheid is duurzaam

Alle gebouwen die ons overgeleverd worden door vorige generaties zijn gestolde kennis: ze vormen het bouwkundige bewijs hoe een enkel gebouw voor langere tijd de mensen kan dienen. Een belangrijke notie voor onze tijd waarin de levensduur van gebouwen zowel bouwtechnisch (vervanging installaties, plafonds, separaties, gevelbekleding, beglazing, zonwering en ramen) als architectonisch (upgrading, gevelvervanging, uitstraling, optoppen) korter is dan ooit. Er is vandaag de dag een zekere vaardigheid en een opgeruimd gemoed nodig om van elk gebouw te weten te komen hoe het erin slaagt generaties achtereen onderdak te bieden. Omdat bouwen een grote inspanning is, ontstaan gebouwen langs de weg van de empirie; overgeleverde gebouwen bieden ons dan ook per definitie meer geaccumuleerde kennis over duur-

zaamheid dan alles wat gesubsidieerde instituten hier het laatste decennium over hebben geventileerd. De golfplaten vogelkooitjes van het luchtgebonden bouwen voldoen aan de wettelijke eisen met betrekking tot thermische isolatie. Omdat dit lichte bouwen echter geen massa heeft, geen schaduw van burens of leibomen is het huis snel opgewarmd en omdat het goed geïsoleerd is raakt het zijn warmte niet meer kwijt. De onhandig geformuleerde wettelijke eisen resulteren in energieslurpende koelmachines en zorgen ervoor dat woningen gebouwd worden met een verblijfsklimaat slechter dan een 19^e-eeuwse woning.

Naast het bouwkundig aspect geldt evenzeer het architectonisch aspect: een huis moet met haar schoonheid immers elke volgende bewoner opnieuw inspireren en verleiden tot haar onderhoud. Schoonheid is duurzaam en elke architectuur- of bouwkunde opleiding dient haar eigen overgeleverde gebouwen, steden en dorpen hierop te onderzoeken en zo de waarden en discipline te verkennen. Dan zal het duidelijk zijn dat contrasterende nieuwbouw en dakopbouwen niets bijdragen aan de stad en alleen maar parasiteren op de stad eenvoudigweg door het stadsgezicht te privatiseren en om te zetten in handelswaar. Wanneer niet geparasiteerd kan worden van de geaccumuleerde waarde die de historische stadskern vormt, blijkt deze werkwijze tot niets te leiden zoals in IJburg kan worden vastgesteld.

Woningen op parkeergarage Vreeswijk. Foto Scala Architecten

